

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นถึงความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน และปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนร่วมจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อชุมชนและสังคมโดยรวม ในพื้นที่บ้านท่ากาน หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน
2. ศึกษาแนวทางและมาตรการในการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการศึกษา เช่น แนวคิดเรื่องศักยภาพของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม แนวคิดเรื่องการจัดการ แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ ความเข้าใจ และความตระหนัก แนวคิดเรื่องสิ่งดึงดูดความสนใจด้านการท่องเที่ยว เป็นต้น การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ จึงได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี เช่น การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) การสังเกต(Observation) และการจัดกลุ่มสนทนา(Focus Group Discussion) โดยผู้ศึกษาเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองทั้งหมดตลอดระยะเวลาการศึกษาวิจัย และสามารถสรุปผลการศึกษาตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

5.1 ปัจจัยภายใน

5.1.1 บริบทของชุมชน

5.1.2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

5.1.3 ลักษณะทางกายภาพและศักยภาพของศิลปกรรมในการดึงดูดความสนใจ

5.1.4 การรวมกลุ่มของชาวบ้าน

5.2 ปัจจัยภายนอก

5.2.1 นโยบายของรัฐในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

5.2.2 นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

5.2.3 ข่าวสารความรู้

5.3 รูปแบบในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

5.3.1 การจัดการโดยชุมชน

5.3.2 การจัดการโดยรัฐ

5.4 อภิปรายผลการศึกษา

5.5 ข้อเสนอแนะ

5.1 ปัจจัยภายใน

5.1.1 บริบทของชุมชน

บ้านท่ากาน หมู่ 5 ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่มีการตั้งรกรากเป็นเวลานาน นับตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละกวาดต้อนคนจากเมืองเชียงยอง เมืองเชียงตุง และเมืองอื่นๆ มาไว้ที่เวียงป่าซาง ในช่วงที่เรียกว่ายุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ภายในหมู่บ้านประกอบด้วยคนหลากหลายชาติพันธุ์ ทั้งไทยของ ไทยลื้อ ไทยจีน แต่ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยของการเป็นชุมชนที่มั่นคงและอยู่อาศัยร่วมกันมาเป็นเวลายาวนาน ทำให้ความสัมพันธ์ของคนภายในมีความสนิทสนมแน่นแฟ้น รู้สึกเหมือนเป็นญาติกัน รู้จักกันหมดทั้งหมู่บ้าน ส่งผลให้คนภายในชุมชนช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกันเป็นอย่างดี

ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธและนับถือผี รวมทั้งมีความเคารพต่อโบราณสถานที่ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน ความนับถือในสิ่งศักดิ์ของชาวบ้านมีผลในด้านการควบคุมสังคม ก่อให้เกิดความสงบและป้องกันการลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุ ในการจัดงานประเพณีบางอย่าง เช่น การสร้างน้ำพระประเพณีลอยกระทง ก็จะมีการใช้พื้นที่ของโบราณสถาน เป็นที่จัดงาน หรือดำเนินกิจกรรม

ในด้านภาวะทางเศรษฐกิจชาวบ้านประกอบอาชีพหลากหลาย แต่ส่วนใหญ่ทำการเกษตรซึ่งเดิมทำนาเป็นส่วนใหญ่ แต่ 4-5 ที่ผ่านมามีชาวบ้านหันมาปลูกลำไยแทนเพราะได้กำไรกว่าการปลูกข้าว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน มีการหักร้างพื้นที่เพื่อการปลูกลำไยมากขึ้น พื้นที่ทำนาบางแห่งก็เปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ปลูกลำไย หรือแม้กระทั่งบริเวณรอบโบราณสถานก็มีการปลูกลำไย แต่ว่าผู้ปลูกซึ่งเป็นสมาชิก อสม.ศ ได้ขออนุญาต จากสำนักโบราณคดีที่ 8 เชียงใหม่ แล้วจึงสามารถดำเนินการได้ แต่ชาวบ้านรายอื่นๆยังไม่กล้าเข้าไปใช้พื้นที่โบราณสถาน เพราะเกรงจะ

กระทำผิดกฎหมาย และเกรงสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตย์อยู่ในเขตโบราณสถาน นอกจากนี้วัฒนธรรมการช่วยเหลือกันที่เรียกว่าการเอาแรงก็สูญหายไปเป็นการจ้างแรงงานแทน

สำหรับอาชีพรองลงมาจากการเป็นเกษตรกรก็จะเป็นอาชีพรับจ้าง แต่แท้จริงแล้วชาวบ้านมักประกอบ 2 อาชีพ ด้วยกัน เช่น บางครอบครัวประกอบอาชีพรับราชการแต่ก็มีพื้นที่ทำสวนจึงปลูกกล้วยด้วย บางครอบครัวทำการค้าขายแต่ก็มีส่วนปลูกกล้วยเหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า ทำให้คนในหมู่บ้านมีช่องทางหารายได้ ไม่ขัดสน

การมีสาธารณูปโภคทั้งไฟฟ้า น้ำประปา ถนน ก่อให้เกิดการดำเนินชีวิตที่สะดวกมีคุณภาพชีวิตไม่ต่างจากคนในเมือง แต่ปัญหาที่มาพร้อมกับความสะดวกของถนนหนทางก็คือ การสูญหายของโบราณวัตถุ ซึ่งชาวบ้านสันนิษฐานว่าในอดีตการสูญหายของโบราณวัตถุที่เก็บไว้ที่วัด เกิดขึ้นเมื่อครั้งที่มีคนฉ้อป่าจากภายนอกเข้ามา หรือมีรถฉายหนังกลางแปลงเข้ามาในหมู่บ้าน การสูญหายของโบราณวัตถุ ก่อให้เกิดมาตรการในการป้องกัน เช่น มีการเก็บโบราณวัตถุไว้ในตู้นิรภัย หากผู้ใดจะขอเข้าชมจะต้องแจ้งรายชื่อลงในหนังสือและให้ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าอาวาสวัดท่ากาน นำออกมาให้ชม

5.1.2 ภูมิหลังทางด้านประวัติศาสตร์

เวียงท่ากาน เป็นเมืองที่มีหลักฐานปรากฏว่า มีการสร้างมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 และมีความสำคัญต่อเนื่องมาจนถึงสมัยล้านนา เมื่อเชียงใหม่ทำสงครามแพ้แก่พม่า คนเชียงใหม่ถูกกวาดต้อนไปพม่าและชาวเวียงท่ากานก็ถูกกวาดต้อนไปด้วยเช่นกัน ทำให้เวียงท่ากาน กลายเป็นเมืองร้าง เมื่อพระเจ้ากาวิละทำการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่และลำพูน ได้ทำการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองทางตอนบน เช่น เมืองเชียงตุง เมืองยอง และอีกหลายเมือง เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เวียงป่าซาง ซึ่งอยู่ใกล้กับเวียงท่ากาน ทำให้ในสมัยต่อมามีการขยายตัวมาสร้างบ้านเรือนที่เวียงท่ากาน

การเคลื่อนย้ายของคนกลุ่มใหม่เข้ามาอยู่ในเมืองร้างเดิม ทำให้ผู้มาใหม่ขาดความรู้ที่ต่อเนื่องจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อีกทั้งเอกสารที่กล่าวถึงเวียงท่ากาน ก็กล่าวถึงเพียงสั้นๆ และไม่มีข้อมูลต่อเนื่อง รวมทั้งไม่ได้เป็นประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญระดับชาติ ทำให้มีผู้ศึกษาน้อย และขาดการเผยแพร่ให้ชาวบ้านได้มีโอกาสรู้จักประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นของตนเอง ทำให้ความรู้ที่ชาวบ้านมีต่อตนเองและท้องถิ่นไม่ครบถ้วน

5.1.3 ลักษณะทางกายภาพและศักยภาพของศิลปกรรมในการดึงดูดความสนใจ

ลักษณะสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเวียงท่ากาน กระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในหมู่บ้านท่ากาน และหมู่บ้านใกล้เคียง แต่ศิลปกรรมที่ปรากฏไม่เหลือรูปแบบให้เห็นชัดเจน เนื่องจากเหลือแต่เพียง

ฐานของตัวศิลปกรรม มีเพียงกลุ่มโบราณสถานกลางเวียงเท่านั้นที่ปรากฏรูปแบบเจดีย์ที่ชัดเจนทำให้สันนิษฐานอายุของการสร้างได้ว่าอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 17

ด้านศักยภาพในการดึงดูดความสนใจ ซึ่งประกอบด้วย สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amentities) และบริการเสริมที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาขึ้นมาเอง (Ancillary Service) พบว่า มีกิจกรรมที่น่าสนใจและเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน คือ การเยี่ยมชมโบราณสถานที่มีมากมายและกระจายตัวอยู่ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน และชมโบราณวัตถุที่แสดงถึงความเก่าแก่ของเมือง นอกจากนี้ยังมีงานประเพณีที่น่าสนใจ คืองานลอยกระทง ที่มีการจุดประทีปบนตัวโบราณสถาน การเข้าไปเยี่ยมชมสามารถทำได้โดยสะดวกสามารถเดินทางโดยรถยนต์จากจังหวัดเชียงใหม่ มาถึงได้ ภายในหมู่บ้านมีถนนไปถึงโบราณสถานทุกแห่ง นอกจากนี้ยังมีทั้งมีศูนย์บริการข้อมูลเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว แต่สำหรับบริการเสริมที่คนในท้องถิ่นจัดหาขึ้นมา เช่น งานแสดงทางด้านวัฒนธรรม งานหัตถกรรม รถจักรยานปั่นเที่ยวรอบเมือง รถรับส่งสาธารณะ หรือที่พัก ทำให้เวียงท่ากานยังไม่มีผู้มาท่องเที่ยวมากนัก

5.1.4 การรวมกลุ่มของชาวบ้าน

เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันมายาวนาน มีความใกล้ชิดกัน ลักษณะการรวมกลุ่มของชาวบ้าน จึงเป็นการรวมกันเพื่อช่วยเหลือกันและกัน นอกจากจะอำนวยความสะดวกต่อสมาชิกในกลุ่มแล้ว ยังเพื่อประโยชน์ของชุมชนด้วย ชาวบ้านมีแม้ความร่วมมือร่วมใจดี และช่วยเหลือส่วนร่วมเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามการประสานความร่วมมือของกลุ่มต่างๆ เพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในชุมชน ยังเป็นการร่วมมือกันแบบหลวมๆ กลุ่มต่างๆ ไม่ได้ริเริ่มดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เนื่องจากเกรงในเรื่องของกฎหมาย และเข้าใจว่ากลุ่ม อสมค. เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงในการดูแลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ผ่านการฝึกอบรม และได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายแล้ว กลุ่มอื่นๆที่เป็นเพียงกลุ่มชาวบ้านจึงไม่ยากก้าวทำงานในด้านนี้ นอกจากจะได้รับการร้องขอ กลุ่มต่างๆก็จะช่วยเหลือเพื่อให้เกิดความสำเร็จของงานส่วนรวม

5.2 ปัจจัยภายนอก

5.2.1 นโยบายของรัฐในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

มาตรการของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มีอยู่ในกฎหมายที่บังคับใช้ในหลายหน่วยงาน กฎหมายที่สำคัญคือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งทำให้เกิดปัญหาใน

เรื่องของเอกภาพและการบังคับใช้ ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ ที่ผ่านมามีการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมก็ยังมีน้อย และไม่มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม การเผยแพร่ความรู้ในการปฏิบัติก็ยังมีน้อย ชุมชนหรือประชาชนที่มีความสนใจต้องจะมาร่วมจัดการและอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จึงไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากไม่มีวิธีปฏิบัติที่แน่นอนและเกรงจะเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

5.2.2 นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

มาตรการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่สำคัญ ได้แก่ กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเกี่ยวข้องกับชุมชน โดยกล่าวถึง การให้สิทธิแก่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร แต่ก็ไม่ได้กำหนดสิทธิที่แน่นอนในเรื่องของชุมชนและความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ระเบียบอีกประการหนึ่งที่กำหนดให้ชุมชนร่วมดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุก็คือ นโยบายของกรมศิลปากรในการจัดตั้ง อาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปกรรม (อส.มศ.) ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2532

5.2.3 ข่าวดสารความรู้

แหล่งข้อมูลข่าวสารความรู้ที่ชาวบ้านท่ากานได้รับ เกี่ยวกับโบราณสถานที่มีอยู่ในท้องถิ่นมีอยู่ค่อนข้างน้อย และไม่มีหน่วยงานใดมาดำเนินการเป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่ความรู้ที่ได้จะมาจาก การบอกเล่าของ พ่อ แม่ ปู่ยา ตา ยาย หรือผู้อาวุโสในหมู่บ้าน นอกจากนี้โรงเรียนบ้านท่ากานก็เป็นอีกแหล่งหนึ่งในการให้ความรู้แก่เยาวชนในหมู่บ้าน แต่เนื่องจากประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเวียงท่ากาน เป็นประวัติศาสตร์ย่อยของประวัติศาสตร์ล้านนา ทำให้ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจัง และการเผยแพร่ความรู้ก็ยังมีน้อย ไม่เป็นที่รู้จักและแพร่หลาย ชาวบ้านท่ากานจึงไม่มีองค์ความรู้ที่ชัดเจนของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

5.3 รูปแบบในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

5.3.1 การจัดการโดยชุมชน

การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชนบ้านท่ากาน เกิดจากความตระหนักและสำนึกของคนภายในหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่ม และดำเนินการ และพัฒนามาเป็นกลุ่มประชาอาสาอนุรักษ์โบราณสถานเมืองประวัติศาสตร์ท่ากาน การดำเนินงานของกลุ่มประชาอาสา เกิดจากความสำนึก

และตระหนักถึงปัญหาของชุมชน เช่น การถูกขโมยพระ วัตถุโบราณ ความสูญเสียสมบัติของชุมชน เหล่านี้ทำให้เกิดความหวงแหน และต้องการจะรักษาให้เป็นสมบัติของชุมชนต่อไป ปัจจัยเหล่านี้ เป็นสิ่งจูงใจสำคัญในการระดมความร่วมมือจากชาวบ้าน ทำให้แม้จะขาดแคลนในด้านงบประมาณ แต่การช่วยกันคนละไม้ละมือ ก็จะทำให้การปฏิบัติงานบรรลุผลได้

แต่การดำเนินงานในลักษณะนี้ผู้ดำเนินงานต้องเสียสละเป็นอย่างมาก ทั้งกำลังและเวลา เพราะการรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง หากเสียสละเพียงเพื่อการ กิจเสร็จสิ้น ไม่มีการสานต่อ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมก็จะเสื่อมโทรม แต่หากมีการใช้ประโยชน์จาก สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กลุ่มที่มีความรู้ดูแลอย่างต่อเนื่อง ประโยชน์ก็จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน

อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มประชาอาสาฯ สลายตัวไป เมื่อภารกิจในการนำหน่วยงาน ของกรมศิลปากรเข้ามาทำการบูรณะแหล่งโบราณสถาน และได้ประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอกทราบ ถึงการมีอยู่ของเมืองโบราณเวียงท่ากาน ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญได้รับการปฏิบัติจนสำเร็จ และเมื่อมี กลุ่มอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปกรรม (อส.มศ) ซึ่งจัดตั้งโดยกรมศิลปากร เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในเวียงท่ากาน จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่ามีผู้รับผิดชอบดำเนินการเกี่ยวกับศิลปกรรม โดยตรงแล้ว

5.3.2 การจัดการโดยรัฐ

การจัดการโดยรัฐนอกจากการจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้ว ในปัจจุบันรัฐยังได้ส่งเสริม ให้ชุมชนมีการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่น กรมศิลปากร ได้ดำเนินการให้มี อาสาสมัครท้องถิ่น ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปกรรม หรือ อส.มศ ทำให้ในปัจจุบันบ้านท่าม ผู้ที่มีบทบาท ในการดูแลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จะเป็น กลุ่ม อส.มศ แทนกลุ่มประชาอาสาฯ ซึ่งได้ยุบไปแล้ว

การดำเนินงานของกลุ่ม อส.มศ จะได้รับความช่วยเหลือจาก กรมศิลปากร เป็นงบประมาณ ปีละ 8,000 บาทเพื่อใช้เป็นงบประมาณในการதாகวางวัชพืช ต่อมาได้มีการนำสมาชิก อส.มศ.ไป ทัศนศึกษาต่างจังหวัด ทำให้งบประมาณไม่ได้ถูกนำมาใช้กับแหล่งศิลปกรรม นอกจากนี้ อส.มศ. ยังได้รับงบประมาณจาก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง ปีละ 21,000 บาท ทำให้ กลุ่ม อส.มศ ต้องพึ่งพางบประมาณในการดำเนินงาน และใช้งบประมาณที่ได้ในการจ้างแรงงาน ซึ่งต่างจาก กลุ่มประชาอาสาฯเดิม ที่ใช้การระดมความร่วมมือจากชาวบ้าน

แต่เนื่องจากเป็นงานอาสา จึงไม่ได้มีการปฏิบัติหน้าที่เป็นประจำ การทำกิจกรรมของกลุ่ม อส.มศ จึงทำเป็นครั้งคราวในวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม และวันที่ 12 สิงหาคม ซึ่งส่งผลต่อการดูแลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในชุมชนไม่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

5.4 การอภิปรายผลการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน เพื่อแสวงหาแนวทางและมาตรการในการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน ไม่ใช่เป็นการศึกษา การจัดการศิลปกรรมหรือโบราณสถานโดยชุมชน เพราะจากการสัมภาษณ์อาจารย์สุรพล คำริห์กุล เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2546 ได้ทราบว่า หากบุคคลหรือชุมชนเข้าไปซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง ค่อเติม เคลื่อนย้าย โบราณสถานหรือส่วนต่างๆของโบราณสถาน มีโทษตามกฎหมาย พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 ดังนั้นชุมชนจึงยังไม่มีสิทธิเข้าไปจัดการศิลปกรรม แต่สภาพแวดล้อมของตัวศิลปกรรม ไม่ได้กำหนดไว้ในกฎหมาย ประชาชนจึงมีส่วนร่วมในการจัดการได้

จากการวิจัยพบว่า ชุมชนแห่งนี้ได้มีการร่วมจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน คือ

5.4.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน

ความผูกพันต่อชุมชนที่อยู่ร่วมกันมาช้านาน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม การที่ชาวบ้านซึ่งเป็นชาวไทยของ ซึ่งมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเดียวกัน ใช้ภาษาพูดเดียวกัน อยู่ร่วมกันมานานกว่า 200 ปี จึงมีความผูกพันต่อชุมชนทั้งในด้านกายภาพ ซึ่งได้แก่ สภาพแวดล้อม การทำมาหากิน และด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชน ได้แก่ ความเป็นญาติพี่น้อง ความสนิทสนมระหว่างเพื่อนฝูง ความรู้สึกผูกพันเหน่อทำให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจ และเป็นพลังในการจัดการปัญหาของชุมชน ดังเช่น ชาวองในจังหวัดลำพูนที่มีความเข้มแข็งในการร่วมมือและรักษาเอกลักษณ์ของตน (แสวง มาละแซม, 2540) ซึ่งคล้ายกับดวงจันทร์ อาภาวัชรุคม์ เจริญเมือง (2544) ที่ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์เมืองเกี้ยวโต ในประเทศญี่ปุ่นพบว่า การที่ประชากรในเกี้ยวโต มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมือง เพราะว่าการที่ประชากรมีความรักและผูกพันกับเมือง เนื่องจาก การมีรากเหง้าที่ยาวนานต่อเนื่องมานับตั้งแต่อดีต

ความตระหนักของคนในท้องถิ่น เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความร่วมมือและแสวงหาวิธีการในการแก้ปัญหา ในหมู่บ้านท่ากาน ที่ชาวบ้านเคยชินกับสภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่ร่วมกับโบราณสถานมาเป็นเวลายาวนาน และให้คุณค่าโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพบูชา แต่เมื่อโบราณสถานถูกขุดค้นทำลาย โบราณวัตถุถูกขโมย และเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ จึงได้มีความต้องการแก้ไขปัญหา แต่เนื่องจากเป็นปัญหาที่ยากจะแก้ไขด้วยคนๆเดียว

การรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาก็เป็นทางเลือกที่ดี แต่กลุ่มจะต้องรับรู้และตระหนักในปัญหาเหมือนกัน จึงจะเกิดการร่วมมือกันทำงาน นอกจากนี้ยังต้องมีสิ่งเร้าเพื่อให้เกิดความรู้สึกแบบเดียวกัน เช่น ที่บ้านท่ากาน เมื่อมีกิจกรรมของหมู่บ้านในการการถากถางวัชพืชรอบบริเวณโบราณสถาน ก็จะมีการเปิด เพลงสมบัติสุดท้าย และเพลงคืนวิปโยค ที่แต่งขึ้นเพื่อปลุกเร้า ให้คนในชุมชนเกิดความรักและหวงแหนสมบัติของชุมชน ซึ่งคล้ายกับ บัณฑิต จุฬาศัย (2528) ที่กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนัก ได้แก่ ประสบการณ์ที่มีผลต่อการรับรู้ ความเคยชินต่อสภาพแวดล้อม ความใส่ใจและให้คุณค่า ลักษณะและรูปแบบของสิ่งเร้า ระยะเวลาและความถี่ในการรับรู้ ซึ่งยังมีข้อสงสัยหรือถกเถียงกันมากก็อาจจะเกิดความตระหนักมากขึ้นเท่านั้น

ความเข้มแข็งของชุมชน ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง ในการดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน ซึ่ง อุทัย คุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540) กล่าวว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง จะต้องประกอบด้วย การที่สมาชิกของชุมชนมีการรวมกันเป็นปึกแผ่นในทางกายภาพหรือในทางรูปธรรม พึ่งพาอาศัยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และพึ่งตนเองได้ในระดับสูง ควบคุมและจัดการปัญหาได้โดยอาศัยความรู้ อำนาจ และกลไกภายในชุมชน และมีการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง แต่ในหมู่บ้านท่ากาน การจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน ยังไม่เข้มแข็ง เพราะยังไม่มีกิจกรรมตัวที่แน่นแฟ้นเป็นรูปธรรม เนื่องจากกลุ่มที่ดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชนเดิมได้สลายตัวไป กลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้น คือ อ.สมศ. เป็นกลุ่มที่รัฐจัดตั้งขึ้น เป็นการรวมตัวอย่างหลวมๆ ภายใต้ระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง นอกจากนี้ยังไม่อาจพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านความรู้ วิธีการทำงาน รวมถึงงบประมาณ นอกจากนี้ยังไม่ได้มีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง แต่รอให้หน่วยงานรัฐเข้ามาดำเนินการให้

แม้งานดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของบ้านท่ากานจะมีชื่อเสียง และเป็นแหล่งศึกษาดูงานของสมาชิก อ.สมศ. จากแหล่งอื่นๆ แต่หากนำหลักการของความเข้มแข็งของชุมชนมาเป็นตัวชี้วัด การดำเนินงานอาจจะต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสม นอกจากนี้การที่รัฐรวมศูนย์อำนาจในการจัดการงานพัฒนา ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ เพราะชุมชนไม่ได้พัฒนาศักยภาพทางด้านความคิด และการปฏิบัติ

การพึ่งตนเองของชุมชนได้ในระดับสูง เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลสำเร็จของการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง (2544) ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์เมืองเกียวโต ในประเทศญี่ปุ่น พบว่า การที่วัดหรือศาลเจ้า ในเมืองเกียวโต สามารถรักษามรดกทางวัฒนธรรม และดึงดูดความสนใจของคนญี่ปุ่น ให้มาเที่ยวชมอย่างสม่ำเสมอ เพราะวัดและศาลเจ้ามีรายได้ที่ไม่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐ จึงมีเงินจ้างคนทำความสะอาดอยู่ตลอดเวลา ภูมิสถาปัตยกรรมและภูมิ-

ทัศน ก็ได้รับการบำรุงรักษาอย่างดี นอกจากนี้ งานเทศกาลในเมืองเกียวโตที่มีการสืบทอดมาอย่างยาวนานผูกพันกับความเชื่อและประวัติศาสตร์ของเมือง ก็เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชม ประการสำคัญ คือการอนุรักษ์เมืองเก่านำไปสู่การกระตุ้นทางเศรษฐกิจของเมือง อันได้แก่ ภาคการผลิต โดยเฉพาะสินค้าหัตถกรรมและภาคบริการ ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่มีความภาคภูมิใจ นำมาซึ่งความหวงแหนและต้องการพิทักษ์รักษาเมืองให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งในกรณีการพึ่งตนเองได้ของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในเวียงท่ากาน ชาวบ้านยังไม่มีรายได้เพื่อการบำรุงรักษาสีงแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน และยังไม่มีการดำเนินการใดๆเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน แต่ที่ผ่านมามีชาวบ้านก็ได้ขอให้หน่วยงานของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นครมศิลปากร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เข้ามาสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ชุมชนมีรายได้ในการพัฒนาดูแล ภูมิทัศน์ของเมืองโบราณ แต่ก็ไม่ได้มีการสนับสนุนจากหน่วยงานดังกล่าว เนื่องจากหน่วยงานเหล่านั้นก็มีงบประมาณจำกัด ซึ่งหากชุมชนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ก็จะทำให้เกิดการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพดี อย่างต่อเนื่อง

สิทธิในการใช้ทรัพยากร เป็นปัญหาสำคัญเรื่องหนึ่งของการจัดการทรัพยากรของชุมชน ยศ สันตสมบัติ (2543) กล่าวว่า ประเด็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร คือ ประเด็นปัญหาในเรื่องของระบบกรรมสิทธิ์ ที่ผ่านมารัฐแบ่งเกณฑ์กรรมสิทธิ์ ออกเป็น 2 ประเภท คือ กรรมสิทธิ์ของเอกชน และกรรมสิทธิ์ของรัฐ โดยมองข้ามข้อเท็จจริงในเรื่องกรรมสิทธิ์ของชุมชน ที่เป็นหลักเกณฑ์อันชอบธรรมในการใช้ทรัพยากรของชุมชน ปัญหาดังกล่าวเมื่อนำมาอธิบายในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จะเห็นภาพของชุมชนที่จากเดิมก่อนที่รัฐจะเข้าไปทำการบูรณะโบราณสถาน เวียงท่ากาน พื้นที่โบราณสถานภายในชุมชนในความหมายของชาวบ้านเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ทุกคนให้ความเคารพและไม่สามารถนำมาใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตนได้ และทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ร่วมกันในการปกป้องดูแล เพื่อให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่ชุมชนโดยส่วนรวม นอกจากนี้บริเวณโบราณสถานยังเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้ในกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ของทุกคนในชุมชน เมื่อรัฐเข้าไปดำเนินการกำหนดสิทธิในทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชนว่าเป็นของรัฐ ประโยชน์ที่ชุมชนเคยได้รับ เช่น การเป็นพื้นที่สาธารณะและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ก็จะถูกลดบทบาทลง กลับเป็นรัฐหรือบุคคลที่รัฐมอบหมายให้ดูแลที่มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นของส่วนร่วม ในกรณีเวียงท่ากาน ก็ได้แก่ การอนุญาตให้สมาชิก อส.มศ ใช้พื้นที่รอบเขตโบราณสถานในการปลูกลำไย หรือกรณีงบประมาณที่ใช้ในการดูแล โบราณสถาน ไม่สามารถกระจายประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างทั่วถึง เข้าเป็นการแบ่งพรรคพวกเนื่องจากมีคนได้รับประโยชน์และบางคนไม่ได้

รับประโยชน์ ทางออกของสิ่งเหล่านี้จึงอยู่ที่รัฐหากอยากจะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วม ต้องให้ให้สิทธิ์แก่ชุมชนในการได้รับประโยชน์จากทรัพยากรด้วย

5.4.2 แนวทางและมาตรการในการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน

ธนสวรรค์ เจริญเมือง (2544) กล่าวว่า ปัญหาสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานของชุมชน คือ ชุมชนไม่มีอำนาจและขาดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการอนุรักษ์ เพราะที่ผ่านมามีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมศิลปากร เป็นผู้ดำเนินการมาตลอด ประเด็นต่อมาคือ การทำงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม ขาดความเป็นเอกภาพ และขาดการประสานงานกันของหน่วยงานราชการหลายๆ หน่วย ประเด็นสุดท้าย คือ บทบาทที่จำกัดของประชาชน ในการเข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น จึงต้องมีมาตรการเพื่อให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดย

สร้างความเข้มแข็งด้านความรู้ให้ท้องถิ่น เพราะเมื่อคนในท้องถิ่นมีความรู้ ความเข้าใจ จะเกิดความตระหนัก และร่วมมือกัน ในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้โดยอาศัยทรัพยากร หรือกลไกของชุมชนในการจัดการ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยส่วนรวมและยั่งยืน

สร้างความสามารถที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองได้ โดยการสร้างให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการ ด้วยการสนับสนุน ในด้านการดำเนินงาน ไม่ว่าจะเป็นบุคลากร วิธีการทำงาน ความรู้ในการทำงานรวมถึงกฎหมาย นโยบาย ที่ชัดเจน และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

กำหนดมาตรการด้านสิทธิของชุมชน ในการจัดการทรัพยากร เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิ์และมีบทบาทในการจัดการทรัพยากร อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม และกระจายสิทธิ์ของชุมชนไปในทุกพื้นที่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินการ

5.5 ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ มีหลายประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาสนใจจากการเข้าไปภายในชุมชนเพื่อหาข้อมูลประกอบการวิจัย จึงขอเสนอแนะดังนี้

5.5.1 ข้อเสนอแนะเฉพาะ

ผู้ศึกษาเสนอให้มีการศึกษาดังต่อไปนี้

1. อิทธิพลของระบบความเชื่อในชุมชนต่อการจัดการ โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมเชิงศิลปกรรมในชุมชน
2. รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงศิลปกรรมในชุมชน

5.5.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

ควรศึกษาในเรื่อง บทบาทของเยาวชน หรือสตรี ในการมีส่วนร่วมจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เนื่องจากที่ผ่านมามีบทบาทดังกล่าวนอกจากจะเป็นของเจ้าหน้าที่รัฐ ยังเป็นบทบาทของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ หากเยาวชนและสตรีมีบทบาทในการดูแลจัดการมากขึ้น ก็จะมีพลังมาช่วยลดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ได้อย่างแน่นอน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University